Met thematische verwijzingen ('dehumanisering', 'biologisch racisme', *'Salonfähigkeit'*, 'leugens', 'kritiek op rechters'…) waarmee hij zijn chronologische uitrol onderbreekt, legt hij nadrukkelijk de link met de actuele context waarin extreemrechtse politieke partijen electoraal sterk scoren en hun discoursen en voorstellen ingang en zelfs acceptatie vinden in het politieke debat.

Een verdiept lezer moet wel de indruk krijgen dat de geschiedenis zich herhaalt, dat het jaar 1933 terugkeert tenzij we 'lessen trekken' uit een aantal toen gemaakte fouten – onderschatting, normalisering, besluiteloosheid en verdeeldheid onder democraten en in het bijzonder de politieke linkerzijde. Hier situeert zich de zwakte van het werk in die zin dat het de link met de huidige context louter benadert op basis van analogieën en nagenoeg geen aandacht heeft voor de verschillen tussen het Europa en de internationale context van toen en die van vandaag. Toch trapt Verhofstadt niet helemaal in de val en roept hij de Portugese romancier José Saramago in om te onderstrepen dat een terugkeer van het fascisme 'waarschijnlijk een andere vorm zal aannemen'. Hiermee sluit de auteur aan bij een breed gedragen en door Robert O. Paxton aangereikt inzicht dat de democratie niet zozeer op haar hoede moet zijn voor een terugkeer van het fascisme *as such* maar veeleer voor een 'functioneel equivalent'. Reden temeer om naast de analogieën met fascisme en nazisme van het interbellum van de vorige eeuw, ook en vooral de specifieke kenmerken van de contemporaine wereld trachten te vatten.

Met *Dagboek 1933* schreef Dirk Verhofstadt een vlot leesbare, degelijk onderbouwde kroniek van een kanteljaar in de vorige eeuw die overigens met passende foto's geïllustreerd wordt. Hij toont aan hoe je een onderbouwd historisch werkstuk kan brengen vanuit een mijn inziens noodzakelijk geëngageerd perspectief zonder dat het boek ook maar enigszins karikaturaal wordt.

Vincent Scheltiens

JOZEF LAPTOS, AVEC IDESBALD GODDEERIS, THIERRY GROSBOIS, INGA KAWKA, WOJCIECH PRAŻUCH ET PRZEMYSLAW SZCZUR

La politique polonaise à la lumière des rapports diplomatiques belges (1939-1945). (Bescheiden betreffende het Internationaal statuut van België sedert 1830 nr. 2)

Brussel, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 2021, 493 p.

Deze bronnenpublicatie gefinancierd door het Nationaal Centrum voor de Poolse Wetenschap *(Narodowe Centrum Nauki)* en het federaal wetenschapsbeleid verschijnt in de reeks van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis over de internationale positie van België. Het betreft een bronnencollectie die vooral berichten van Henry Borel de Bitche, de Belgische diplomaat bij de Poolse regering in ballingschap in London, aan Paul-Henri Spaak samenbrengt. Er is ook een klein aantal documenten opgenomen van de Belgische regering in ballingschap in London, alsook van de Belgische ambassades in Washington en Moskou. Deze documenten werden aangevuld met enkele documenten van de Poolse regering in ballingschap in London betreffende de Belgisch-Poolse relaties. Samen werden 275 documenten opgenomen.

Centraal in deze bronneneditie staat de houding van de Belgische diplomatie tegenover de Poolse regering in Londen gedurende de Tweede Wereldoorlog. Chronologisch kan de lezer volgen hoe de Belgische diplomaten verslag uitbrengen over de Sovjetbeleid ten opzichte van de Poolse regering in ballingschap die hen dwingt niet alleen een westwaartse verplaatsing van hun territorium, maar ook een communistische leiding te aanvaarden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn Polen en Belgïë één van de vele landen die uit het schaduw van de grootmachten willen treden om inspraak te krijgen in het besluitvormingsproces over de naoorlogse politieke orde, wat vooral voor Polen een tragisch proces wordt.

De bronnenpublicatie start in September 1939 wanneer België tijdens de *drôle de guerre* twijfelt om de Poolse regering in ballingschap in Angers

te erkennen. België wilde een neutrale positie aannemen in het conflict waarbij Polen werd verdeeld tussen de Sovjetunie en Nazi- Duitsland. Vanaf juli 1941 toen de Sovjetunie een bondgenoot werd van de geallieerden, werd de positie van Polen weinig benijdenswaardig. Polen sloot weliswaar een akkoord met de Sovjetunie waardoor de Poolse krijgsgevangenen in de Sovjetunie werden vrijgelaten, maar Stalin weigerde de territoriale integriteit van Polen te erkennen. De vrijgelaten krijgsgevangenen vormden de kern van het leger van generaal Anders dat een belangrijk rol zal spelen in de geallieerde campagne in Italië. Het zal de Polen weinig opleveren. Reeds in 1943 zette het incident Katyn de Pools-Sovjet relaties onder hevige spanning en de Belgische diplomaten observeren hoe de Poolse regering tussen hamer en aambeeld zit. De lezer kan de diplomatieke ontwikkelingen volgen tot en met 1945 toen de kleine Poolse communistische partij in het kielzog van het Rode Leger zich voorbereidde op de machtsovername. Naast inzicht in het internationaal beleid van de grootmachten, stelt deze bronneneditie de lezer ook in staat de Belgische reacties te volgen op de diplomatieke initiatieven van de Polen. Poolse inspanningen die door de Britse en Amerikaanse toegevingen aan de Sovjet-Unie weinig of niets opleverden. De diepe ontgoocheling van de Poolse politici dat hun land opgeofferd werd aan de geallieerde vrede is in de bronnen van het laatste oorlogsjaar bijna voelbaar.

De Poolse historicus Jozef Laptos heeft van al de personen die in deze bronnen opduiken minutieus een korte biografie opgemaakt. Deze voetnoten verbeteren de leesbaarheid van de documenten, maar een meer informatieve annotatie had de lezer meer inzicht kunnen geven. Zo krijgt de lezer naast een beschrijving van de internationale politieke ontwikkelingen tijdens de oorlog ook de mening van de tijdsgenoot, de conservatieve diplomaat Henry Borel de Bitche over de gebeurtenissen tijdens de oorlog. Dat deze diplomaat meent dat het antisemitisme in Polen wortelt in de woekerpraktijken van de Joden (p. 432) had misschien wel enige nuancering verdiend. Het is ook één van de weinige vermeldingen van het Pools-joods thema in deze bronneneditie en dit terwijl Joden van heel Europa in het bezette Polen op industriële wijze werden vermoord. Dat de Pools-joodse politicus Sigmund Zygielbojm van de *Bund* het bezette Polen kon verlaten met een Belgisch visum in Februari 1940 en zo de dramatische situatie van de joden in Polen kon aankaarten in Brussel had niet misstaan in deze editie. Dat België een belangrijke investeerder was in Polen met ondermeer Solvay, Sofina, Electrobel… had ook wat meer aandacht kunnen krijgen. Op het einde van het boek (p. 445) is een weinig informatieve brief gepubliceerd van Paul de Maen over het in gevaar zijn van de Belgische belangen in Polen. Paul de Maen verbleef gedurende de hele oorlog in Polen als vertegenwoordiger van de Belgische werkgeversorganisatie *Comité Central Industriel de Belgique*. Misschien had het verlaten van de strikt diplomatieke archieven deze bronnenpublicatie wat meer diepgang gegeven.

Een uitgave van diplomatieke bronnen waarin Belgische (en Poolse) diplomaten in Londen, maar ook in Moskou en Washington verslag uitbrachten van hoe de wereldorde werd herschreven tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft duidelijk haar beperkingen. Het is evenwel eigen aan het genre dat diplomatieke berichten, en dit in het bijzonder van diplomaten van regeringen in ballingschap, verslag uitbrengen van de kleine wereld waarin zij vertoeven. Evenwel werden binnen deze kleine wereld beslissingen genomen die ongemeen ingrijpende gevolgen hadden. Het proces van het hertekenen van de Europese kaart tijdens de Tweede Wereldoorlog dat in deze verzorgde bronneneditie kan gevolgd worden zal tot in 1989 ingrijpend het Europese leven bepalen. De Koninklijke Commissie voor Geschiedenis zou er goed aan doen deze tijdsdocumenten, niet enkel in een boekversie ter beschikking te stellen, maar ook online aantrekkelijk toegankelijk te maken.

Frank Caestecker